

УДК 73/76 + 75.075.1](069)+908] [(477.63)(092)

**В. В. Кулічихін – дослідник творчості
художника М. І. Сапожникова**

Тетяна Шапаренко

ORCID: 0000-0003-4567-7923

ResearcherID: B-6787-2019

artmuseum@ua.fm

*Дніпропетровський художній музей,
вулиця Шевченка, 21, Дніпро, 49044, Україна*

Анотація. Розглянуто життєвий шлях і наукову діяльність мистецтвознавця, краєзнавця, досвідченого музейного працівника Володимира Володимировича Кулічихіна, який майже 30 років свого життя присвятив дослідженню, популяризації та оприлюдненню матеріалів, які стосуються творчості катеринославського/дніпропетровського художника початку ХХ століття Михайла Івановича Сапожникова.

Ключові слова: образотворче мистецтво; музей; краєзнавчі дослідження.

Надійшла до редколегії 15.10.2018

Прорецензована 07.11.2018

Рекомендована до друку 15.11.2018

**Volodymyr Kulichykhin as a Researcher
of the Creative Work of an Artist Mykhailo Sapozhnykov**

Tatyana Shaparenko

ORCID: 0000-0003-4567-7923

ResearcherID: B-6787-2019

artmuseum@ua.fm

*Dnipropetrovsk Art Museum,
21 Shevchenko street, Dnipro, 49044, Ukraine*

Abstract. The article considers course of life and scientific activity about art critic, local historian and experienced museum researcher Volodymyr Kulichyhin, who almost 30 years of his life devoted to studying, popularization and publication of materials dedicated to creativity of Yekaterinoslav/Dnipropetrovsk artist at the beginning of 20th century Mykhailo Sapozhnykov.

Keywords: Fine Art; Museum; Research of Local History.

Received 27.02.2018

Revised 05.05.2018

Accepted 13.11.2018

Постановка проблеми. Тема особистості в контексті історичного краєзнавства, яке є одним з ефективних механізмів формування історичної пам'яті народу, сьогодні є надзвичайно популярною й актуальною. Завдяки наполегливій роботі краєзнавців, чимало з яких є науковими співробітниками музеїв, досліджуються і зберігаються пам'ятки історії та культури, активізуються дослідження музейних колекцій, оприлюднюються унікальні документи, проводяться виставкові проекти. Краєзнавчими дослідженнями з історії образотворчого мистецтва захоплюються не так багато особистостей. Добре відомі імена таких місцевих краєзнавців як-от І. Кочергін, М. Кавун, М. Чабан, В. Старостін. Їх дослідницькі інтереси пов'язані з колом осіб краю, які мали мистецькі колекції, спілкувалися з художниками, брали активну участь в організації роботи Катеринославської міської художньої галереї, яка згодом перетворилася на художній музей. Насиченою, але ще мало вивченою, є тема життя та творчої діяльності художників Придніпров'я. Художники залишили у спадщину твори мистецтва: портрети видатних місцевих громадських діячів, мешканців краю, міські пейзажі тощо, що дають краєзнавцям змогу вивчати історію краю завдяки цим художнім напрацюванням.

Мета статті – розглянути життєвий шлях і визначити роль щодо наукової діяльності мистецтвознавця, краєзнавця, досвідченого музейного працівника Володимира Володимировича Кулічихіна, який майже тридцять років присвятив дослідженню і популяризації творчості катеринославського/дніпропетровського художника початку ХХ ст., громадського діяча та педагога Михайла Івановича Сапожникова. Проте тема досліджень В. В. Кулічихіна не мала спеціального висвітлення у наукових виданнях.

Ставлячи за мету визначити роль В. В. Кулічихіна у дослідженні творчості художника М. І. Сапожникова, спробуємо розглянути заявлену тему в двох аспектах: по-перше, наукову діяльність самого В. В. Кулічихіна, становлення його як мистецтвознавця, краєзнавця та досвідченого музейного працівника; по-друге, особистість та творчу спадщину М. І. Сапожникова як об'єкт наукових музейних досліджень. Хронологічний діапазон дослідження охоплює період з початку ХХ ст. до початку ХХІ ст.

Основними **джерелами** для висвітлення даної теми є особисті документи В. В. Кулічихіна, які зберігаються у Дніпропетровському художньому музеї, його опубліковані та неопубліковані матеріали щодо творчої діяльності та життя художника М. І. Сапожникова.

Виклад основного матеріалу. Володимир Володимирович Кулічихін народився 6 серпня 1948 р. у м. Куйбишев (від 1991 р. м. Самара Російської Федерації) у родині робітників-залізничників. На початку 1950-х рр. родина Кулічихіних переїхала до містечка Ірень, яке у 1977 р. увійшло до складу Дніпропетровська (тепер Дніпро). Батько Володимира Володимировича влаштувався до заводу «Вторчермет»,

мати – до локомотивного депо станції Нижньодніпровськ-Вузол Придніпровської залізниці. Ще з дитинства Володимир Володимирович мав хист до малювання. У 1964 р. після дев'яти класів середньої школи № 122 поступив до Дніпропетровського Державного художнього училища, яке закінчив у 1968 р., здобувши спеціальність вчителя малювання та креслення. Його викладачами були досвідчені художники: І. К. Федоренко, Б. Г. Свердлов, В. С. Загубибатько [4, с. 26]. Декілька місяців після закінчення училища працював вчителем малювання та креслення у середній школі № 29. Потім була служба у Збройних Силах СРСР протягом 1968–1970 рр. У трудовій книжці В. В. Кулічихіна є запис № 5 від 01 січня 1971 р.: «*Зачислен в Днепропетровский художественный музей реставратором*» [2]. Цей крок у його трудовій біографії не був випадковим. Колеги, родичі, друзі-художники підкреслювали, що він був тим, хто по-справжньому любив музей. Треба зазначити, що за часів навчання В.В. Кулічихіна в училищі цей освітній заклад ділив приміщення з художнім музеєм. У 1978 р., після капітного ремонту, проведеного внаслідок пожежі, будівлю по вулиці Шевченка, 21 передали музею, а училище змінило адресу. Не дивно, що студенти художнього училища шістдесятих – початку сімдесятих років ХХ ст. проводили багато часу в експозиційних залах музею, вивчали історію образотворчого мистецтва за музейними експонатами. Студент Володимир Кулічихін брав активну участь у житті музею, працював екскурсоводом «*на общественных началах*», як прийнято було визначати таку роботу за радянських часів, з ентузіазмом виконував будь-які завдання керівництва музею з оформлення виставок. Директором музею за часів його студентства був М. П. Скрипник. Обіймаючи посаду штатного музейного реставратора, Володимир Володимирович віддавав усю свою енергію роботі. У його найпершій характеристиці, складеній В. А. Демідовою, яка була директоркою музею у 1970–1988 рр., йдеться: «*Очень добросовестный человек, он незаменим как оформитель (передвижные выставки, этикетаж), и как экскурсовод, и как лектор. Много и добросовестно работает над собой, повышая свои знания, совершенствуя мастерство лектора. Большую работу ведёт по пропаганде изобразительного искусства не только в городе, но и в деревне*» [2]. Логічно, що активний, енергійний молодий працівник художнього музею повинен був здобути вищу освіту у сфері образотворчого мистецтва. Протягом 1970–1978 рр. В. В. Кулічихін заочно навчався у Ленінградському інституті живопису, скульптури і архітектури імені І. Рєпіна Академії мистецтв СРСР за спеціальністю «Історія і теорія образотворчого мистецтва». За дипломну роботу «Формування експозиційних принципів у художніх музеях СРСР», керівником якої була старший викладач І. Г. Романичева, отримав оцінку «відмінно», кваліфікацію мистецтвознавця здобув [9, с. 552].

Наступна сходинка у кар'єрі Володимира Володимировича – посада старшого наукового співробітника, на яку він був переведений у 1973 р. Через декілька років, у червні 1980 р., був призначений головним зберігачем музею, змінивши В. Я. Соловйова. Понад двадцять років роботи головним зберігачем – це серйозний досвід у музейній практиці, досконале вивчення фондів музею. Працюючи головним зберігачем, В. В. Кулічихін не обмежувався виконанням посадових обов'язків. Він активно займався виставковою та експозиційною роботою, які були практичним продовженням його дипломної роботи, вдосконаленням методів побудови музейної експозиції. Під його керівництвом 2000 р. у с. Сурсько-Литовському створено експозицію меморіального музею нашого земляка, народного художника СРСР Ф. П. Решетникова (1906–1988).

В. В. Кулічихін був організатором багатьох музейних просвітницьких заходів: лекцій, зустрічей з художниками. Понад 15 років у музеї працювала художня студія для дітей молодшого віку, організована Володимиром Володимировичем, яка була дуже популярна серед мешканців міста й області. Він був досвідченим педагогом зі стажем понад 25 років. За сумісництвом викладав історію образотворчого мистецтва у художньому училищі (тепер художнє відділення Дніпропетровського обласного театрального-художнього коледжу). Його лекції проходили на високому професійному рівні. Задля вивчення певних тем організовував заняття в музейних залах. Це спонукало студентів до активної творчої роботи, неординарного сприймання історії мистецтва, допомагало формувати образне нешаблонне художнє мислення.

Від квітня 2003 р. до початку червня 2010 р. В. В. Кулічихін обіймав посаду директора музею, змінивши Л. В. Тверську. За часів його директорства до музейної колекції надійшло понад 200 творів українського мистецтва, науково-експозиційна та виставкова діяльність музею були спрямовані на популяризацію творчості українських художників, дніпропетровських зокрема, збереження їх мистецького надбання.

Далі, Володимир Володимирович продовжував викладання історії образотворчого мистецтва у коледжі. Від квітня 2012 р. працював провідним науковим співробітником музею. Науково-дослідна діяльність В. В. Кулічихіна була спрямована на вивчення й популяризацію творчості художників нашого краю. За останні чотири роки ним було видано альбоми-каталоги, присвячені творчості заслуженого художника України А. Жежера, а також Ю. Євдушенка, В. Апета, Г. Єгорова, О. Самійленка. Наявність таких видань є особливо цінними для історії образотворчого мистецтва Придніпров'я. Він був яскравим, неповторним дизайнером, куратором багатьох персональних виставок відомих місцевих художників. В. В. Кулічихін був членом Дніпропетровської організації Національної спілки художників України з 2006 р. За сумлінну працю неодноразово відзначався грамотами і подяками

міського та обласного управління культури, почесними грамотами Міністерства культури України. Був лауреатом міської мистецької премії імені М. Паніна. У 2008 р. був нагороджений відзнакою голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації – «За розвиток регіону». 15 січня 2016 р. Володимир Володимирович раптово пішов з життя, після проведення екскурсії для відвідувачів музею. Останнє, що він бачив навколо себе – приміщення музею.

Він пропрацював у Дніпропетровському художньому музеї сорок п'ять років, майже тридцять з яких присвятив дослідженню творчого доробку українського художника початку ХХ ст., педагога, громадського діяча, життя та діяльність якого пов'язана з Катеринославом/Дніпропетровськом – Михайла Івановича Сапожнікова (1871–1937).

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. був періодом одночасного співіснування різноманітних напрямків і течій в мистецтві, серед яких символізм є однією з важливих складових культури часу. М. І. Сапожніков, який вважав себе художником-символістом, був різносторонньо обдарованою людиною. Митець народився 23 серпня 1871 р. в м. Саратові, отримав ґрунтовну художню освіту в Академії мистецтв Санкт-Петербурга (1890–1895 рр.). Під впливом художнього життя Петербурга у творчості М. І. Сапожнікова з'явилися ескізи декорацій до вистав місцевих катеринославських/дніпропетровських театрів та символічні серії робіт. Його подорож Німеччиною та знайомство з європейським мистецтвом, скоріше за все, мало визначальний вплив на характер мистецької мови Сапожнікова. Після подорожі Європою, митець оселився в місті Павлограді Катеринославської губернії, протягом 1896–1907 рр. викладав малювання та чистописання у чоловічій гімназії [8], де разом із друзями-викладачами, художником Б. Смірновим та майбутнім відомим письменником С. Сергєєвим-Ценським, заснував гурток любителів мистецтва. У 1907 р. переїхав до Катеринослава і працював у місті наступні тридцять років. М. І. Сапожніков не стояв осторонь від подій художнього життя міста початку ХХ ст. Окрім основної роботи викладача малювання у гімназіях, він брав активну участь у громадській діяльності: став членом художньої комісії Катеринославського наукового товариства, зусиллям якої у 1914 р. відбулося відкриття міського художнього музею. У 1913 р. художник розпочав організаційну підготовку до відкриття своїх власних авторських художніх курсів, але події Першої світової війни зупинили діяльність цього навчального проекту. У 1921 р. його запросили на посаду викладача теоретичного та практичного курсу малювання до Вищого інституту народної освіти, художній факультет якого знаходився в теперішньому будинку художнього музею. Серед учнів М. І. Сапожнікова були О. Довгаль та М. Котляревська, в подальшому видатні представники бойчукізму в українському мистецтві. Помер М. І. Сапожніков у 1937 р. після тривалої важкої хвороби, похований на одному з міських цвинтарів.

Творчу біографію М. І. Сапожнікова умовно можна розподілити на два періоди. Роботи першого, особливо пейзажі, тяжіють до імпресіонізму, який вважають передумовами модерну, українського зокрема. Після 1905 р. художник перейшов до використання ідей символізму, і це простежується в його символічних серіях та інших творах живопису та графіки 1920-х рр. Творчість М. І. Сапожнікова різноманітна за жанрово-стилістичними особливостями. Його спадщина складається з пейзажів, створених у Павлоградському повіті Катеринославській губернії на початку ХХ ст. та міських пейзажів Дніпропетровська 1930-х рр., портретів міських мешканців 1920-х рр., картин побутового жанру та найбільш цікавих для дослідників – двох символічних циклів з двадцяти чотирьох робіт, зокрема ескізів до них. Ці твори через символи та міфологічні образи розкривають події буремних 1905–1917 рр. та перегукуються з історичними процесами, що тривають у наші дні.

Мистецька спадщина М. І. Сапожнікова обсягом понад двісті робіт була передана у 1968 р. його сином Леонідом Михайловичем Сапожниковим, видатним вченим-хіміком, і зберігається до сьогодні у фондах музею. Більша частина творів художника стала доступна для дослідження за часів незалежності України, коли відбулися процеси становлення національної свідомості, відродження історичної пам'яті народу, відновлення духовних цінностей. Унікальні символічні серії робіт М. І. Сапожнікова актуальні й зараз. Вони викликають емоційний відгук, надзвичайно філософічні та потребують осмислення та переосмислення з точки зору сучасних тенденцій історії українського мистецтва.

Дослідження творчого доробку художника М. І. Сапожнікова наукові співробітники музею проводили з середини 1960-х рр., про що свідчать ділові листи директора музею М. П. Ситника до сина художника. У листуванні йдеться про підготовку виставки в музеї та переміщення робіт з Москви, де проживав Л. М. Сапожников і зберігалися твори його батька, до Дніпропетровська [3]. Тим музейником, хто перевіз роботи М. І. Сапожнікова до музею, почав збирати документальні матеріали про його життя та творчу діяльність був Семен Іванович Шило (1918–1994), головний зберігач музею протягом 1951–1973 рр., реставратор музею у 1973–1978 рр. Наприкінці 1970-х рр. у музеї відбувався процес зміни поколінь наукових співробітників, і С. І. Шило, перед тим як піти на заслужений відпочинок, передав уесь напрацьований науковий матеріал В. В. Кулічихіну для подальшого вивчення. Володимир Володимирович зробив потужний внесок у систематизацію матеріалів біографії та творчої спадщини М. І. Сапожнікова. Результатами його роботи були публікації та виставкові проекти, що є важливою частиною музейних наукових досліджень. Джерельна база дослідження, проведеного В. В. Кулічихіним, склада-

ється з опублікованих та неопублікованих джерел. Опубліковані джерела мають біографічно-фактологічний характер публікацій у спеціальних місцевих або українських періодичних виданнях. Здебільшого це статті або інтерв'ю Володимира Кулічихіна під назвою «Світ символів Михайла Сапожнікова», опублікованих протягом 2003–2007 рр. у журналах «Образотворче мистецтво» [6], «Музейний провулок» [7], «Артколо» [5]. Автор у популярній формі висвітлював віхи життя художника, аналізував його символістську серію творів. Неопублікований комплекс джерельної бази склали рукописні матеріали щодо творчої, педагогічної діяльності М. І. Сапожнікова, зібрані ще С. І. Шилом, та ілюстративні матеріали (живопис, графіка, ескізи) з анотаціями, які зберігаються у фондах музею. Підсумком науково-дослідницької роботи В. В. Кулічихіна є монографія «Світ символів Михайла Сапожнікова», що мала бути доопрацьована автором, і яка складається з декількох частин, що висвітлюють біографію художника, жанрові стилістичні особливості його творів. Ця монографія – перше цілісне дослідження творчості художника, мистецьке надбання якого яскраво й органічно вписується в загальну історію українського мистецтва, де через символи показано не тільки історію конкретного суспільства і держави, а й передано передчуття майбутнього. Видання книги було заплановане на 2018 р., і, через раптову смерть дослідника, монографія вийде у тому вигляді, якою її залишив автор.

Найбільш значною частиною наукової роботи, проведеної В. В. Кулічихіним, були виставкові проекти «Таємничий світ символів Михайла Сапожнікова», які мали резонанс для громадськості, поціновувачів мистецтва, і дотепер є прикладом для сучасних музейних працівників. Проведення тематичних виставок розпочалося у 1994 р., у рік 80-річчя заснування музею [1, с. 37]. Далі проводилися виставки поза межами музею: 2000 р. – в Українському Домі у м. Києві [1, с. 46], 2001 р. – у Павлоградському історико-краєзнавчому музеї [1, с. 48]. Протягом 2004–2007 рр. і 2013–2015 рр. у музеї були відкриті зали основної експозиції, де експонувалися символічні серії робіт М. І. Сапожнікова, портрети, міські пейзажі [1, с. 76]. У жовтні 2014 р., з нагоди відзначення 100-річчя музею, відбулося відкриття меморіальної дошки, присвяченої художнику-символісту М. І. Сапожнікову. Реалізація цієї чудової ідеї була б неможливою без участі В. В. Кулічихіна. Він був переконаний, що творча діяльність М. І. Сапожнікова є феноменом українського мистецтва і заслуговує наукової уваги. Її вивчення актуалізується потребою узагальнення процесів становлення та розвитку українського модерну та символізму, їх критичного осмислення у контексті творчості художника, залучення ефективних для сьогодення позитивних напрацювань з історії та теорії мистецтва, історії образотворчого мистецтва краю зокрема.

Висновки. Фактичні дані, виявлені за результатами аналізу діяльності Володимира Володимировича Кулічихіна, свідчать про його активну і різнобічну науково-дослідну, виставкову діяльність, а також про те, що одночасно сам дослідник був творчою людиною, краєзнавцем, мистецтвознавцем, досвідченим музейним співробітником, завдяки наполегливій праці якого у музейній колекції зберігається унікальна мистецька спадщина художника М. І. Сапожнікова, чий творчий спадок на сьогодні має величезне художнє та історичне значення для історії краю і є феноменом українського мистецтва.

Бібліографічні посилання

1. Бреславець, Т., Голуб, І., Зайцева, Т. та Труш, І., 2014. Безцінна скарбниця. До 100-річчя Дніпропетровського художнього музею. Наук.-бібліогр. довід. Дніпропетровськ: ДОУНБ.
2. Особовий архів В. В. Кулічихіна. Дніпро: Дніпропетровський художній музей.
3. Особовий архів М. І. Сапожнікова. Дніпро: Дніпропетровський художній музей.
4. Чернета, Г. О., упоряд., 2017. Дніпропетровський театрално-художній коледж. Викадачі та випускники. Спеціальність «Образотворче мистецтво». Дніпро.
5. Кулічихін, В. В., 2004. Світ символів Михайла Сапожнікова. *Artkolo*, № 1, сс. 32–34.
6. Кулічихін, В. В., 2003. Світ символів Михайла Сапожнікова. *Образотворче мистецтво*, № 3, с. 62.
7. Кулічихін, В. В., 2007. Символізм – дзеркало вічності. *Музейний провулок*, № 2.
8. Ф. 789. Оп. 11. Спр. 56. Москва: Російський державний історичний архів.
9. Борисова, А. С., Дехтярук, А. В., Полубокова, Л. И. и Тринда, М. Ю., 2007. *Юбилейный справочник выпускников Санкт-Петербургского Государственного Академического института живописи, скульптуры и архитектуры имени И. Е. Репина*. Справоч. изд. Санкт-Петербург: Петрополь.

References

- Breslavets', T., Holub, I., Zaytseva, T. and Trush, I., 2014. *Beztsinna skarbnytsya. Do 100-richchya Dnipropetrovs'koho khudozhn'oho muzeyu* [Invaluable treasury. To the 100th anniversary of the Dnepropetrovsk Art Museum]. Scientific bibliographic guide. Dnipropetrovsk: DOUNB (in Ukrainian).
- Personal archive of V. V. Kulichykhin. Dnipro: Dnipropetrovsk Art Museum.
- Personal archive of M. I. Sapozhnykov. Dnipro: Dnipropetrovsk Art Museum.
- Cherneta, H. O., ed., 2017. *Dnipropetrovs'kyi teatral'no-khudozhniiy koledzh. Vykladachi ta vypuskniky. Spetsial'nist' "Obrazotvorche mystetstvo"* [Dnipropetrovsk Theater and Art College. Teachers and graduates. Specialty "Fine Arts"]. Dnipro (in Ukrainian).
- Kulichykhin, V. V., 2004. Svit symboliv Mykhayla Sapozhnykova [The world of symbols by Mykhailo Sapozhnykov]. *Artkolo*, no. 1, pp. 32–34 (in Ukrainian).

Kulichykhin, V. V., 2003. Svit symboliv Mykhayla Sapozhnykova [The world of symbols by Mykhailo Sapozhnykov]. *Obrazotvorche mystetstvo* [*Fine Arts*], no. 3, p. 62 (in Ukrainian).

Kulichykhin, V. V., 2007. Symvolizm – dzerkalo vichnosti [Symbolism is the mirror of eternity]. *Muzejnyy provulok* [*Museum lane*], no. 2 (in Ukrainian).

Fund 789. Inventory 11. File 56. Moscow:: Russian State Historical Archive.

Borisova, A. S., Dekhtyaruk, A. V., Polubokova, L. I. and Trinda, M. Yu., 2007. *Yubileyny spravochnik vypusknikov Sankt-Peterburgskogo Gosudarstvennogo Akademicheskogo Instituta zhivopisi, skul'ptury i arkhitektury imeni I. E. Repina* [*The anniversary reference book of graduates of the St. Petersburg I. Repin State Academic Institute of Painting, Sculpture and Architecture*]. Reference edition. St. Petersburg: Petropol (in Russian).